

Трофимова, Г. Н. О языке коллективного разума [Электронный ресурс]: Режим доступа /http://www.gramota.ru/mag_arch.html?id=29 (06.12.2000).

Капанадзе, Л.А. Структура и тенденции развития электронных жанров [Электронный ресурс] – Режим доступа: /<http://rus.1september.ru/2002/21/7.htm> (2002).

Сороколетов 1988: Сороколетов, Ф.П. О словаре современного русского литературного языка [Текст] / Ф. П. Сороколетов // Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре. – М.: Просвещение, 1988. – с.20-24

Смирнов, Ф. О. Навигация веб-сайта: лингвокультурные особенности. [Электронный ресурс] : Режим доступа: /http://flogiston.ru/articles/netpsy/smirnov_navigation.

Список словарей объекта исследования

1. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля: <http://vidahl.agava.ru/>
2. Толковый словарь русского языка Ожегова С.И. и Шведовой Н.Ю.: <http://www.ozhegov.org/>
3. Толковый словарь русского языка под редакцией Т. Ф. Ефремовой.
4. Толковый словарь Ушакова.
5. Историко-биографическая энциклопедия Руси.

Проанализировано структуру словарной статьи в различных видах толковых электронных словарей в сравнении со статьями в бумажных словарях и других видах электронных словарей, наблюдается, что в целом структура статей является сходной, однако имеются некоторые отличия, касающиеся формы, объема и в меньшей мере содержания единиц словаря.

Ключевые слова: электронный словарь, словарная статья, заголовочное слово, дефиниция, гиперссылка, компрессия (сжатие информации).

The article is devoted to the structure of the dictionary article at the various types of explanatory electronic dictionaries in the comparison with the articles at the vocabularies and the other types of electronic dictionaries. The structure of article is similar but there are some differences in a form, volume, and contents of vocabulary units.

Keywords: electronic dictionary, dictionary article, headline, definition, hyperlink, compression.

Надійшла до редакції 20 вересня 2010 року.

Євгенія Карпіловська

ББК 81.2 УКР-2
УДК 808.3-083-55

ГРАМАТИКА МОВИ І КОРПУС

Предмет розгляду в статті становлять проблеми формування фактичного підґрунтя для укладання нової академічної граматики української мови, зокрема принципи створення корпусу мікроконтекстів (=діагностичних контекстів) нової лексики. Призначення такого корпусу – уможливити моделювання функціонального потенціалу мовних інновацій різних типів. Підкреслено взаємоналаштування словника як класифікаторної моделі граматики мови й корпусу як його функціонально-стилістичної й комунікативно-прагматичної моделі. Взаємодію цих двох типів моделей граматики продемонстровано на прикладі нових явищ у сучасному українському словотворенні.

Ключові слова: мовна динаміка, граматика, корпус, словотворення, інновація, конкурування номінацій.

На двадцятому році своєї незалежності Україна все ще чекає на нову академічну граматику та національний корпус української мови. Щодо останнього, то попри всі запевнення відповідального за його створення Українського мовно-інформаційного фонду, не лише широкий загал користувачів, а й науковці доступу до нього не мають, а отже, й не можуть судити про його придатність для виконання мовознавчих досліджень. Прикро, що в такій патовій ситуації сьогодні перебуває слов'янська мова, одна з найпотужніших за кількістю носіїв. Відсутність корпусної підтримки української мови тривожить не тільки українських мовознавців, оскільки вона не лише гальмує розвиток українського мовознавства, а й унеможливорює вивчення української мови в зіставленні з іншими сучасними слов'янськими та неслов'янськими мовами. Своє занепокоєння цією ситуацією нещодавно відверто висловили наші російські колеги – розробники Національного корпусу російської мови в огляді стану досліджень із слов'янської корпусної лінгвістики: «Для української мови на сьогодні ще не створено загальнодоступного електронного корпусу текстів» [Резникова 2009: 442]. Причини такої, здавалось би, парадоксальної для державної мови країни ситуації добре відомі мовознавцям і всій зацікавленій громаді. Тут не місце для їх обговорення, та й взагалі давно вже час від розмов перейти до справи. Зокрема, кроки, необхідні для реальної праці над новою академічною граматикою і корпусом, необхідним для виконання фундаментальних мовознавчих досліджень, уже зробив Інститут

української мови НАН України, відкривши з цього року відповідну планову тему у своєму відділі граматики. Будемо щиро сподіватися на те, що ці фундаментальні завдання загальнонаціональної ваги здобудуть ширшу й відчутнішу підтримку не лише керівництва НАН України, а й уряду, і для цього колективу будуть створені нормальні умови праці. У цій статті подаю на суд небайдужих до цих проблем читачів свої міркування щодо створення фактографічного підґрунтя нової академічної граматики та методико-процедурного спорядження для роботи з ним.

Нова академічна грамика, з проектом якої колектив мовознавців НАН України, Донецького й Прикарпатського національних університетів, очолений членом-кореспондентом НАН України І.Р.Вихованцем, виступив ще 2006 р., задумана як категорійно-функціональна з максимальним зануренням мовних фактів у сучасну соціо- і лінгводинаміку, а отже, й як грамика комунікативно-прагматичного, креативного спрямування. На превеликий жаль, у 2006 р. цей проект не знайшов підтримки в керівництва Національної академії наук України і був відхилений, як не дивно (а може, й не дивно) завдяки зусиллям самих мовознавців: проти нього категорично виступили колишній директор Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України академік В.М.Русанівський (пішов з життя на початку 2007 р.), нинішній директор цієї установи академік В.Г.Скляренко, а також провідний працівник цього ж Інституту член-кореспондент (нині – академік НАН України) Г.П.Півторак. Дискусія завжди корисна для наукової праці, особливо такої новаторської і відповідальної, як теоретична грамика національної мови. Проте дискусія тим і відрізняється від погрому, що вона завжди налаштована на пошук Істини, на конструктив і плідний результат. На жаль, жоден з противників проекту граматики, поданого І.Р.Вихованцем, не запропонував йому альтернативи. І це цілком очікувано, бо за проспектом граматики, який підготували І.Р.Вихованець, Н.Ф.Клименко, К.Г.Городенська, А.П.Загнітко, В.В.Грещук і Є.А.Карпіловська, стоять роки наполегливої праці над широким спектром граматичних проблем, великий досвід аналізу й осмислення різноманітного мовного матеріалу, особливо нових явищ у граматичному ладі та лексиконі сучасної української мови. Отже, питання створення фундаментального опису граматичного ладу сучасної української мови на нових теоретичних і практичних засадах все ще залишається відкритим.

Попри великі здобутки української граматичної школи і передусім школи академічної на чолі з І.Р.Вихованцем, найгостріше на сьогодні стоїть завдання підготовки фактографічного підґрунтя, відповідного потребам такого фундаментального граматичного опису української мови. До його складу мають входити як різноманітні словники (граматичні, словотвірні й морфемні, тлумачні, аспектні), так і показовий корпус українських текстів різних стилів, жанрів, тематики, що відбивали б реальний стан функціонування сучасної української літературної мови в широкому спектрі її територіальних, соціальних, стильових і стилістичних варіантів. Саме тексти фіксують живу матерію мови, а отже, й засвідчують зрушення в її граматичній системі, тенденції розвитку окремих розрядів і категорій мовних одиниць, прояви переорганізації системи, тобто зміни у співвідношенні й взаємодії певних її складників. Тексти, структуровані й формалізовані в складі корпусу для потреб вивчення динаміки граматичної системи мови, виконують роль її комунікативної, функціональної, прагматичної підтримки, оскільки дають досліднику змогу з'ясувати семантичні й формальні властивості мовних одиниць, їх роль у творенні концептуальної картини світу. Нові тексти подають й нові факти слововжитку, а отже, дають змогу судити про нові креативні потужності граматичної системи мови. Завдання укладачів граматики й полягає у виваженому й вдумливому доборі текстового матеріалу, виробленні апарату засобів оцінювання його відповідності чинним мовним нормам, стійкості й ваги інновацій. Аналогом останніх слугують моделі граматичних розрядів і категорій, засвідчені в нормативних словниках української мови. Надійним підґрунтям для осмислення й кодифікації граматичних явищ, виставлення певних пріоритетів у граматичній системі мови, оцінки стійкості варіантів вербалізації тих чи інших грамем стане фундаментальний (з реєстром близько 160 тис. слів) комп'ютерний «Грамматичний словник сучасної української літературної мови: Словозміна», укладений колективом співробітників відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України. До складу авторського колективу цієї новаторської праці ввійшли В.І.Критська (керівник), Л.В.Орлова, Т.К.Пуздирева, Ю.В.Романюк і Т.І.Недозим. Відповідальне редагування словника здійснила член-кореспондент НАН України Н.Ф.Клименко. Нині словник готує до друку київський «Видавничий Дім Дмитра Бураго». Ця нова праця є першим в українській лексикографії граматичним словником класифікаторно-операційного типу. До кожного слова реєстру подано всю інформацію, необхідну для генерування властивої йому словозмінної парадигми в цілому або певної текстової форми слова. Така інформація має вигляд формалізованих правил добору флексій, морфонологічних змін в основі слова за її поєднання з певною флексією, а також постановки відповідного наголосу (добору акцентної парадигми чи акцентом певних форм). Наявність таких формалізованих правил формотворення надає словнику в електронній формі статусу бази знань про систему сучасної української словозміни, а отже, уможливує виконання цілих класів завдань автоматизованого граматичного аналізу мови (докладніше про принципи укладання й корпус цього словника, а також про можливість його використання для граматичних досліджень див. у публікаціях його авторів: [Критська et al. 2004; Критська/Пуздирева 2005; Критська et al. 2007; Критська 2009; Романюк 2009]).

Аналіз тенденцій функціонування та розвитку граматичного ладу мови, змодельованого словниками – морфемними, словотвірними, морфологічними, синтаксичними – потребує спеціального текстового спорядження, спеціального корпусу, принципово відмінного від корпусу для широкого загалу. Основна функція

такого корпусу – власне дослідницька, а отже, й добір текстів різних функціональних стилів, тематики, структури, часових і просторових параметрів створення, їх обсяг, співвідношення і розмітка (анотування), відповідні засоби доступу й роботи користувачів з корпусом мають бути налаштовані передусім на розв'язання дослідницьких мовознавчих завдань. Корпус для підготовки нової академічної граматики української мови призначений для опрацювання фундаментальних граматичних проблем: морфології (формотворення й слововжитку), деривації (словотворення) й синтаксису (словосполучення й висловлення, побудови судження). Принципово важливим для такого текстового «плацдарму» дослідницької праці є подання сучасних текстів, які й уявляють нові явища в українській граматиці, напрями, способи й засоби розвитку граматичного ладу сучасної української мови.

Існування національного корпусу української мови широкого доступу, звичайно, полегшило б, принаймні, на початковому етапі, формування пошукового корпусу дослідницького типу. Проте практика світової корпусної лінгвістики переконливо доводить, що до національних корпусів здебільшого рухалися саме від експериментальних корпусів, призначених для розв'язання конкретних дослідницьких завдань: створення нових словників, консультативних та інформаційно-довідкових служб, систем двомовного й багатомовного машинного перекладу, банків термінологічних даних тощо [Герд 1986; Казакевич 1989; Демська-Кульчицька 2005; Карпіловська 2006; Рахилина 2009; Резникова 2009]. На цьому шляху й вдається точніше окреслити принципи формування спеціалізованої текстової бази та її анотування на різних рівнях структурної організації тексту: фонемному, морфемному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному, семантичному.

Таким шляхом пішов колектив відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім.О.О.Потебні НАН України, готуючи фактичне підґрунтя для вивчення нових явищ у сучасній українській номінації, зокрема, для встановлення тенденцій розвитку словотворення як її провідного способу. З 2006 р. у рамках планової наукової теми відділу «Теоретичні та методологічні засади комп'ютерного моделювання інноваційних процесів у мові» розпочато формування бази мікроконтекстів, або діагностичних контекстів для аналізу формальних, семантичних та функціонально-стилістичних властивостей нових номінацій в українській мові. Діагностичним вважаємо контекст такого обсягу, якого достатньо для з'ясування властивостей ужитих у ньому мовних одиниць. Здебільшого діагностичний контекст обмежений реченням, рідше – абзацем чи надфразною єдністю з 2-3 речень, пов'язаних спільними темою і ремою висловлення. На сьогодні корпус містить понад 18 тис. мікроконтекстів до нових номінацій різного походження й будови [Карпіловська 2007/2008; Клименко/Карпіловська/Кислюк 2008; Карпіловська 2010а; Карпіловська 2010б]. Серед них: 1) новотвори, або нові похідні від уже наявних і нових твірних одиниць або похідні від відомих основ з новими чи іншими формантами на взір *мітингар*, *мітингувальник* замість раніше вживаного *мітингующий* чи *післяз'їздовий* поруч з уже наявним *післяз'їздовський*; 2) нові складені номінації, що виявляють нові сполучувальні можливості вже наявних і нових слів для означення нових понять і реалій дійсності, напр.: *географічна мобільність*, *транснаціональна корпорація*, *антикризова коаліція*, *соціальна реклама*, *митний коридор*, *сірий бюджет*; 3) нові запозичення: *інтернет*, *піар*, *сток*, *бренд*, *моделінг*, *фаст-фуд*, в тому числі приховані і повторні на зразок *трейлер*, *тендер*, *рейдер*, *модератор*, *вимір* в значенні «аспект, площина для розгляду когось-чогось», *виклик* в значенні «завдання, потреба» і 4) нові значення слів, або неосемантизми, які часто становлять водночас повторні або приховані запозичення, напр., нові якісно-оцінні значення прикметників *модельний*, *профільний*, *стартовий*, *резонансний/резонансовий*, *платиновий*, *сірий*, *зелений*.

Матеріали цього корпусу мікроконтекстів колектив нині осмислює в новому для української лексикографії типі словника – словнику концептуальних полів нової лексики, роботу над укладанням якого передбачено завершити до кінця 2010 р. За об'єкт опису в цьому словнику правлять активні ресурси сучасної української номінації, тобто ті слова й форманти, які беруть активну участь у вербалізації понять чи їх окремих аспектів, нових для свідомості носіїв української мови. Пояснювальна частина статті словника подає спектр парадигматичних (синонімічних, антонімічних, гіперо-гіпонімічних) і синтагматичних (сполучувальних, комбінаторних) характеристик одиниць реєстру – базових складників формованих концептуальних полів. Визначено типи номінацій, створюваних за участі реєстрової одиниці: однослівні (прості афіксальні похідні та композити), кількаслівні (словосполуки різної будови), а також власні назви, адвербіалізовані відмінкові форми. Нові властивості описуваних номінацій подано в зіставленні з тим станом їх функціонування в системі мови і в текстах, який засвідчили українські словники від кінця XIX – початку XX століття («Словник російсько-український» М.Уманця і А.Спілки, «Словарь української мови» за редакцією Б.Грінченка), словники періоду національно-культурного відродження 1920-1930-х років («Російсько-український словник» за редакцією А.Кримського і С.Єфремова, «Правописний словник» Г.Голоскевича, проекти двомовних термінологічних словників цього часу тощо) та словники другої половини XX століття («Словник української мови» в 11-ти томах (далі – СУМ), «Словник іншомовних слів» за редакцією О.С.Мельничука та ін.). Здійснення такого порівняльного аналізу ресурсів української номінації в широкій часовій перспективі уможливають електронні версії згаданих словників, підготовлені відділом та колективом київського видавництва «К.І.С.» («Київ-Інформ-Сервіс») у складі Ю.Марченка, А.Рисіна, О.Телемка, В.Кубайчука і О.Оксимця [зацікавлені читачі зможуть безкоштовно працювати з корпусом словників кінця XIX-початку XX століття, підготовленим цим видавництвом, на сайті: <http://r2u.org.ua>].

До реестру словника свідомо дібрано як твірні одиниці, так і засоби словотворення (префікси й суфікси, а також основи-префіксоїди та суфіксоїди) для показу зрушень у дериваційній граматиці сучасної української мови в площинах осново- і формантоцентричних. Спирання в описі матеріалу на обидва такі підходи до аналізу словотвірної системи мови дає змогу судити про потенціал, активність і продуктивність словотворчих ресурсів мови. Продемонструємо це на прикладі статті словника, що подає модель концептуального поля, створюваного інноваціями від слова *вимір* в його новому значенні.

Словники початку ХХ століття вже засвідчували вживання цього слова в абстрагованому, нематематичному, значенні. Наприклад, у словнику за редакцією А.Кримського і С.Єфремова лексему *вимір* подано як відповідник до рос. *мера, измерение* з ремаркою «чаще в абстр. знач.» і з прикладами *вимір часу, простору, тепла; вимір судової кари* [СКЄ 1924-1932 I: 164]. Натомість пізніший СУМ подав лише його спеціальне значення, пор.: 1. Визначення якої-небудь величини чогось (*зробити виміри площини підвезеного ґрунту, виміри води в тунелі*); 2. *мат.* Величина, що вимірюється (*Будинки мають кілька вимірів. Але основний один – площа*) [СУМ I 1970: 431]. Нині дедалі активніше в текстах наукових, офіційно-ділових, публіцистичних натрапляємо на вживання слова *вимір* у значенні «аспект розгляду, сприйняття, вияву когось-чогось», хоча й нові тлумачні словники української мови ще не фіксують цього значення. Цілком імовірно, що маємо тут справу з прихованим запозиченням з англійської мови, пор. англ. *dimension* «сторона, аспект (життя, проблеми)» та «важливість, серйозність (про ситуацію, стан речей)», *problem of international dimensions* «проблема міжнародного масштабу, буквально – міжнародних вимірів», *the issue assumed serious dimensions* «справа повертає на серйозне, буквально – справа набуває серйозних вимірів» [LINGVO'12]. Проте якби в семантиці самого цього українського слова не було тенденції до узагальнення, абстрагування вихідного математичного поняття, навряд чи таке запозичення змогло так органічно ввійти до його семантичної парадигми й закріпитися у нашій мові. Отже, розвиток власних ресурсів номінації був у цьому випадку, скоріше за все, підтриманий ресурсом інтернаціональним, загальною тенденцією залучення засобів професійного лексикону до процесів інтелектуалізації лексикону загальнономовного.

Матеріали нашого корпусу мікроконтекстів дали підстави виділити чотири типи номінацій, створюваних на базі цієї інновації: 1) сполуки слова *вимір* у формах називного або знахідного відмінків однини чи множини з прикметником, іменником або дієсловом: *вимір реальної незалежності, вимір історичної долі, віртуальний вимір, публічний вимір, український вимір, додати нових вимірів*, або див. такий контекст, як *Посилання – це знак пунктуації, який фактично має вимір. Воно переносить нас до якогось іншого місця* (Ричард Крейг. Інтернет-журналістика: Робота журналіста і редактора у нових ЗМІ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007, с.308); 2) основа композитів у кінцевій позиції: *інтернет-вимір, медіа-вимір*; 3) нові аспекти в уже засвідченому математичному понятті «ознака фізичного простору»: *тривимірне телебачення, тривимірне зображення, тривимірна телепрограма*; 4) адвербіалізована форма місцевого відмінка однини або множини з узгодженими (прикметники) або неузгодженими (іменники) означеннями: *в конкретних стратегічних вимірах, в історичному вимірі, у національному та локальному вимірах, у вимірі економіки знань, в українському вимірі, у сучасному вимірі транскордонного співробітництва, у Болонському вимірі, у вимірі «пост»*, в тому числі, експресивно-оцінні та метафоризовані: *у вимірі журби і радості*. Нові номінації зі словом *вимір* утворюють нові й поповнюють уже наявні синонімічні ряди іменників та прикметників, додаючи нових відтінків до вербалізації поняття «сприйняття, розгляд, осмислення когось-чогось», напр.: *вимір і аспект, вияв, кут (точка) зору, контекст, площа, ракурс, розріз; багатовимірність і багатовекторність; одновимірний і одноклітинний, плоский, примітивний; 3D* (від англ. *dimension* «вимір») і *тривимірний, стереоскопічний; тривимірне телебачення і тривимірне мовлення, 3D-TV; інтернет-вимір і віртуальний вимір*. Адвербіалізовані відмінкові форми слова *вимір* у сполученні з різними означеннями доповнили активно формований ряд аналітичних синтаксичних прислівників [Вихованець/Городенська 2004: 342-346], в іншому трактуванні – вторинних прийменників з локально-способовим значенням [Загнітко et al. 2007], пор.: *у вимірі (вимірах) і у/в форматі, у вияві, у ракурсі, у режимі, у проекції*.

Зміни в семантиці слова *вимір*, а саме: її детермінологізація, генералізація, розширення сприяють активізації словотворчого потенціалу цієї номінації, її дедалі ширшій участі в структуруванні когнітивного простору сучасної української мови, пов'язаного як з фізичними, так і з ментальними об'єктами. Неосемантизм – нове приховане запозичення *вимір*, як доводять нові українські тексти, стає одним з проявів тенденції інтелектуалізації сучасної української мови, семантико-прагматичної та функціонально-стилістичної диференціації ресурсів української номінації та предикації, а отже, й глибшого логіко-семантичного, комунікативно-прагматичного, стильового й стилістичного нюансування засобів граматичної системи української мови. Усі ці зрушення, безперечно, мають знайти професійну, виважену оцінку й адекватне відображення в новій академічній граматиці української мови.

Література

Вихованець/Городенська 2004: Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець (ред.). – К. : Університетське видавництво "Пульсар", 2004. – 398с. – (Академічна граMATика української мови). – Бібліогр.: с. 391-398. – 2000 пр. – ISBN 966-7671-60-7.

- Герд 1986: Герд, А. С. Типы русских текстов и организация Машинного фонда русского языка [Текст] / А. С. Герд // Машинный фонд русского языка: идеи и суждения. – М.: Наука, 1986. – С.67-75.
- Демська-Кульчицька 2005: Демська-Кульчицька, О. Основи Національного корпусу української мови [Текст] / Орієнтація Демська-Кульчицька. – К.: Ін-т української мови НАН України, 2005. – 218 с.
- Загнітко et al. 2007: Загнітко, А. П., Данилюк, І. Г., Ситар, Г. В., Щукіна, І. А. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова [Текст] / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. – 416 с. – Бібліогр.: с. 15-18. – 3000 пр. – ISBN 966-338-552-9.
- Казакевич 1989: Казакевич, О. А. Машинные фонды языков народов СССР [Текст] / О. А. Казакевич // Научн.-техн. информация. – Сер.2. – 1989. – № 10. – С.25-32.
- Карпіловська 2006: Карпіловська, Є. А. Корпусна лінгвістика: предмет дослідження і завдання [Текст] / Євгенія Анатоліївна Карпіловська // Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: Комп'ютерна лінгвістика. – Донецьк: Юго-Восток, 2006. – С.74-95.
- Карпіловська 2010а: Карпіловська, Є. А. Нова Україна у словотвірній номінації: зміни у мовному «кресленні» світу [Текст] / Є.А. Карпіловська // Відображення історії та культури народу в словотворенні: Доп. XII Міжнар. наук. конф. Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнар. комітеті славистів (Київ, 25-28.05.2010 р.) / Упоряд. та наук. ред. Н.Ф. Клименко і Є.А. Карпіловської. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – С.91-109.
- Карпіловська 2010б: Карпіловська, Є. А. Семантико-прагматична диференціація словотворчих ресурсів української мови: своє і засвоєне [Текст] / Є. А. Карпіловська // Новые явления в славянском словообразовании: система и функционирование: Докл. XI Междунар. науч. конф. Комиссии по славянскому словообразованию при Междунар. комитете славистов (Москва, 24-26.03.2009 г.) / Под ред. проф. Е.В. Петрухиной. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2010. – С.228-244.
- Карпіловська 2007/2008: Карпіловська, Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій [Текст] / Є. А. Карпіловська // Українська мова. – 2007. – № 4. – С.3–15; 2008. – № 1. – С.24–35.
- Клименко/Карпіловська/Кислюк 2008: Клименко, Н. Ф., Карпіловська, Є. А., Кислюк, Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія [Текст] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с. – Бібліогр.: с. 271-278. – 300 пр. – ISBN 978-966-489-009-7.
- Критська 2009: Критська, В.І. Опис системи словозмінних парадигм мови (підходи та реалізація) [Текст] / Критська Валентина Іванівна // Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність: Зб. доповідей на Міжнарод. наук. читаннях, присвяч. 70-річчю від дня народження Н.Ф.Клименко. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – С.153-161.
- Критська/Пуздирева 2005: Критська, В., Пуздирева, Т. Словоформи обмеженого числа (limited number) у парадигмі іменника: матеріали до комп'ютерної граматики української мови [Текст] / В. Критська, Т. Пуздирева // Українська мова. – 2005. – № 4. – С.17-21.
- Критська et al. 2007: Критська, В. І., Пуздирева, Т. К., Романюк, Ю. В., Недозим, Т. І. Словозміна у комп'ютерному «Грамаптичному словнику української мови» [Текст] / В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк, Т. І. Недозим // VI Міжнародний конгрес українців (Київ-Донецьк, 2005): Мовознавство. – № 5. – Київ-Донецьк, 2007. – С.130-138.
- Критська et al. 2004: Критська, В., Орлова, Л., Пуздирева, Т. Комп'ютерна граматика української мови (проблеми упорядкування словозмінних парадигм іменника) [Текст] / В. Критська, Л. Орлова, Т. Пуздирева // Українське мовознавство. – 2004. – Вип.31. – С. 81-83.
- Рахилина 2009: Рахилина, Е. В. Корпус как творческий проект [Текст] / Е. В. Рахилина // Национальный корпус русского языка: 2006-2008. Новые результаты и перспективы / Отв. ред. В.А.Плунгян. – СПб.: Нестор-История, 2009. – С.7-25.
- Резникова 2009: Резникова, Т. И. Славянская корпусная лингвистика: современное состояние ресурсов [Текст] / Т. И. Резникова // Национальный корпус русского языка: 2006-2008. Новые результаты и перспективы / Отв. ред. В.А.Плунгян. – СПб.: Нестор-История, 2009. – С.402-461.
- СКЄ 1924-1932: Російсько-український словник [Текст] / Голов. ред. А.Кримський і С.Єфремов. – К.: Українська Академія наук, 1924-1932. – Т.1-3. – А-П.
- СУМ: Словник української мови [Текст]. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.

Предмет розгляду в статті представляють проблеми формування фактичної основи для складання нової академічної граматики українського мови, в частині принципів створення корпусу мікроконтекстів (= діагностичних контекстів) нової лексики. Назначення такого корпусу – зробити можливим моделювання функціонального потенціалу мовних інновацій різних типів. Підкреслено взаємонастроєність словаря як класифікаторної моделі граматики мови і корпусу як його функціонально-стилістическої і комунікативно-прагматическої моделі. Взаємодія цих двох типів моделей граматики продемонстровано на прикладі нових явлень в сучасному українському мовознавстві.

Ключевые слова: языковая динамика, грамматика, корпус, словообразование, инновация, конкурирование номинаций.

This article considers the problems of the material base formation for the compiling of the new Ukrainian Academic grammar, in particular principles of microcontexts corpus creation (=diagnostical contexts) of new lexicon. The appointment of such corpus – to make possible functional potential modelling of various types innovations. It is underlined the mutual relations of dictionary as taxonomic model of language grammar and the corpus as its functional, stylistic, communicative and pragmatical model. The interaction of these two grammar models types is shown on example of the new phenomena in the Modern Ukrainian word-formation.

Keywords: language dynamics, grammar, corpus, word-formation, innovation, competition of nominations.

Надійшла до редакції 1 вересня 2010 року.

Жанна Краснобаєва-Чорна, Ольга Усенко

ББК Ш12=411.4*468*33

УДК 81'373.7 : 81'374(038)

ЕКСПРЕСИВНО-СТИЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У СЛОВНИКУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття продовжує цикл публікацій, присвячений класифікаційним параметрам фразеологічних одиниць. У статті окреслено особливості експресивно-стилістичної класифікації фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці. За усталеною моделлю словникової статті «Словника фразеологічних термінів сучасної української мови» опрацьовано базові терміни мікротермінополя «експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів».

Ключові слова: фразеологізм застарілий, фразеологізм книжний, фразеологізм міжстильовий, фразеологізм народно-поетичний, фразеологізм ненормативний, фразеологізм нормативний, фразеологізм просторічний, фразеологізм розмовний, фразеологізм розмовно-побутовий, фразеологізм фольклорний

Стилістична функція фразеологічних одиниць (далі ФО) постає однією з основних кваліфікаційних ознак фразеологічних одиниць [Пилипчук 1980; Ужченко 2007: 250]. Класифікацію фразеологічних одиниць з погляду їх закріпленості за функціональними стилями мови з урахуванням їх експресивно-стилістичних властивостей позиціоновано у фраземіці як експресивно-стилістичну класифікацію фразеологізмів. Детально вона опрацьована Г. Іжакевич [Іжакевич 1971], В. Ужченко і Д. Ужченко [Ужченко 2007], М. Шанським [Шанський 1963] та ін. Експресивні явища української літературної мови, які постають на ґрунті фразеології досліджував і В. Чабаненко [Чабаненко 1981]. Стилістичні особливості певних типів фразеологізмів вивчали А. Григораш [Григораш 1987], М. Коломієць [Коломієць 1992], С. Муниця [Муниця 1974] та ін. Актуальність статті зумовлена відсутністю ґрунтового аналізу експресивно-стилістичного вектора фразеологічних одиниць як класифікаційного параметра у фраземіці. Мета статті: визначити специфіку експресивно-стилістичної класифікації фразеологічних одиниць у сучасному мовознавстві й опрацювати словникові статті мікротермінополя «експресивно-стилістична класифікація фразеологізмів» (пор.: макротермінополе «класифікаційні параметри ФО» – терміносистема «фразеологія» [Краснобаєва-Чорна, Усенко 2010]) для «Словника фразеологічних термінів сучасної української мови».

За М. Шанським, розрізнення фразеологізмів за їх стилістичною приналежністю й експресивними властивостями пояснюється тим, що мова виступає як сукупність декількох стилів, кожному з яких властиві свої особливі мовні засоби та прийоми. Під час опрацювання експресивно-стилістичної класифікації фразеологізмів М. Шанський враховував те, що з одного боку, багато фразеологізмів виступає як значеннєві одиниці, вжиток яких обмежений різними стилями мови, а з іншого боку, багато ФО не тільки називають те чи інше явище дійсності, а й несуть у собі ставлення мовця до цього явища [Шанський 1963: 127]. Відповідно дослідник виділяє такі експресивно-стилістичні типи фразеологізмів: міжстильові, розмовно-побутові, книжні (фразеологічні архаїзми і фразеологічні історизми) фразеологізми. Класифікуючи фразеологізми у такий спосіб, мовознавець зазначає, що стилістична диференціація фразеологізмів, як і приналежність конкретного фразеологізму до певного розряду є явищем історичним: все більша кількість фразеологізмів у процесі розвитку мови стає міжстильовою, інтенсивно виникають нові групи та моделі серед фразеології розмовно-побутової та книжної, постійно відбувається експресивно-стилістична переоцінка окремих фразеологізмів тощо.

Стилістична класифікація фразеологізмів, на думку Г. Іжакевич, повинна забезпечувати два аспекти дослідження: 1) функціонально-стильовий аспект (співвіднесення окремих фразеологізмів або їх груп з певними функціональними стилями чи їх різновидами у певній національній мові), завданням якого є проаналізувати специфіку використання фразеологізмів у різних стилях мови, встановити закріпленість їх за тими чи іншими стильовими функціональними різновидами, а також простежити можливості й наслідки переходу функціонально сталих словосполучень з виразової системи одних стилів до інших; 2) власне-